

Rondblik

Rondblik in gereformeerd kerkrecht¹

H.J.C.C.J. Wilschut

Kerkrecht. Dat klinkt op het eerste gehoor saai en dor. Het heeft bovendien de negatieve bijklank van regelgeverij die eigenlijk alleen maar lástig is. Al die regeltjes (vooral ‘-tjes’, hè: je hoort de afkeer!) ook altijd! Hinderlijk hoor! Heb je plaatselijk eens een paar goede ideeën. En dan blijkt het kerkelijk weer niet te kunnen! Kerkrecht lijkt een onplezierige inperking van de vrijheid. Je moet er maar een beetje creatief mee omgaan, om er niet al te veel last van te hebben.

Waarom kerkrecht?

Waarom eigenlijk kerkrecht? Die vraag krijgt een antwoord in art. 1 KO (zie voor de KO: Geref. Kerkboek, p. 820v):

In de gemeente van Christus behoort alles in goede orde te gebeuren.

Op het eerste gehoor denk je: het gaat dus kennelijk om een reeks ordemaatregelen, als de zaak maar goed georganiseerd en gestructureerd is. Alsof kerkrecht een doel in zichzelf is: ‘Ordnung muss da sein!’

Niet dus. Je komt in de KO nauwelijks rechtstreekse verwijzingen naar de Bijbel tegen. Eigenlijk alleen in het hoofdstuk over de tucht. Maar je hoort wel in heel de KO de taal van de Bijbel doorklinken. Om te beginnen in art. 1. Alles behoort in goede orde te gebeuren: dat is de taal van 1 Korintiërs 14. ‘Alles moet op gepaste wijze en in goede orde gebeuren’ (1 Kor. 14:40). Die taal komt herkenbaar in art. 1 KO terug.

Juist de lijn naar 1 Korintiërs 14 maakt duidelijk dat kerkrecht geen doel in zichzelf is. Paulus geeft daar allerlei regels voor de eredienst. Laat alles in goede orde gebeuren. Want God is geen God van wanorde, maar van vrede (1 Kor. 14:33).

Let op de tegenstelling. Paulus zegt *niet*: God is geen God van wanorde, maar van *orde*. Dán zouden regels in de kerk inderdaad een doel in zichzelf zijn: orde om de orde. De apostel zegt het ánders: God is geen God van wanorde, maar van *vrede*! Nu weten we meteen waarvoor de orde in de kerk dient. De orde is geen op zichzelf staand doel, maar staat in de dienst van de *vrede*. Want God is een God van vrede. Hij wil niet dat er in zijn huis onvrede heerst.

Dat kan maar zo. Ook in het huis van de Heilige Geest kan menselijke geldingsdrang optreden, waarbij je jezelf naar voren dringt. Een dergelijke dominantie roept zomaar conflicten op, mensen die zich gepasseerd voelen, en ga zo maar door. Vrede krijgt de kans waar je samen buigt voor Gods Woord en vanuit dat Woord je aan kerkelijke spelregels onderwerpt. Zodat je niet als eenling een eigen pad gaat, waar je sámen de weg hebt te gaan.

Kortom: waarom kerkrecht? Om de vrede te dienen en te bewaren. Kijkt u zo maar tegen de KO aan: regel voor onderlinge vrede (vergelijk H. Bouma, *De kerkorde, regel voor vrede in de kerk*, Woord & Wereld nr. 8, Ermelo 1988)!

Gezamenlijkheid

Kerkelijke spelregels stel je als kerken op in *gezamenlijkheid*. Gereformeerden denken (bijbels terecht) vanuit de plaatselijke kerk. Tegelijk waken ze ervoor om van die plaatselijke kerk het één en al te maken. Geen *independentisme*, waarbij de onafhankelijkheid van de plaatselijke kerk verabsoluteerd wordt! Vanuit de Schrift hebben we ook oog voor het *kerkverband*. Plaatselijke kerken weten zich onderling aan elkaar verbonden, in geloof en leer. En ze hanteren daarom ook een gezamenlijke kerkregering. In alle zelfstandigheid opereer je niet los van elkaar, maar mét elkaar. Kerk-zijn doe je sámen!

Artikel 84 KO

In die gezamenlijkheid maak je met elkaar als kerken afspraken. Met als eerste resultaat de kerkorde zelf. Vandaar art. 84 KO. Het slotartikel: ziet u het maar als een uitroepeten achter heel de KO! Hierop hebben we ons als kerken vastgelegd, hieraan houden we ons in gezamenlijkheid:

*Al deze artikelen, die de wettige orde van de kerk betreffen, zijn in gemeenschappelijk overleg vastgesteld en in eensgezindheid aanvaard.
Wanneer dit in het belang van de kerken is, behoren ze gewijzigd, aangevuld of verminderd te worden. Een kerkenraad, classis of particuliere synode mag dit echter niet doen: zij zullen zich erop toeleggen de bepalingen van deze kerkorde na te leven zolang ze niet door de generale synode zijn veranderd.*

De gezamenlijk aanvaarde KO komen we met elkaar na. En geen plaatselijke kerk, ook geen classis of PS heeft het recht om op eigen houtje wijzigingen aan te brengen of van de KO af te wijken. Afspraak = afspraak. Ja = ja, zegt Christus.

Ik wil hierbij enkele kanttekeningen maken:

- Er is een trend onder ons (geweest?), waarbij men met een beroep op art. 84 KO afwijking van de KO rechtvaardigde. Men wees dan op de term *zich toeleggen op*. Je doet je best om je aan de KO te houden. Over een afwijking ervan moet je kennelijk niet al te moeilijk doen. Het lijkt me een oneigenlijk gebruik van art. 84 KO. Daar is de blikrichting niet: je mag best eens afwijken, maar: houd je als kerken serieus aan de KO!
- Tegelijk wil de KO niet formalistisch gehanteerd worden, als een ijzeren wetboek. Er kunnen situaties zijn waarin zelfs in principieel opzicht van de KO afgeweken moet worden. Ooit schorste de kerk van Groningen-Zuid ds. A. van der Ziel in eigen verantwoordelijkheid, zónder het verplichte instemmende advies van de zusterkerk (art. 79 KO). Een regelrechte afwijking van een zwaarwegende kerkordelijke bepaling. Toch keurde de GS Rotterdam-Delfshaven 1964-65 deze handelwijze goed (ook al werden er kerkrechtelijk kritische kanttekeningen geplaatst). Hier was een situatie waarin de KO niet voorziet. De predikant in kwestie *moest* op dat moment wel geschorst worden. Hier had van een gereformeerde zusterkerk een instemmend oordeel *verwacht* mogen worden. Toen dat uitbleef, had je inderdaad een situatie waarop de KO niet berekend is.

Het uitgangspunt is dus: je houdt je aan wat gezamenlijk afgesproken is. Dan vloeit er geen bloed uit afwijkingen op kleine en ondergeschikte punten. Als het onderling vertrouwen er maar is, dat je samen gaat en staat voor de afspraken. In zeer bijzondere situaties kunnen

ingrijpende afwijkingen mogelijk zijn. Maar altijd onder directe verantwoording van het kerkverband.

Hier ligt een grondregel voor ons kerkelijk samenleven. Wanneer een kerkenraad niet loyaal is aan de KO en de kerkelijke afspraken, blaas je het onderling vertrouwen en het kerkverband op. Noem trouw aan de KO en de afspraken als zodanig alsjeblieft geen formalisme, speel het al helemaal niet uit tegen de liefde in de kerk. Je hoort bij een Heiland, die je aan je woord houdt. Als je ja ook werkelijk ja is, dien je de onderlinge vrede!

Artikel 31 KO

In dat kader staat ook de bepaling van art. 31 KO:

Als iemand van oordeel is dat hem door een uitspraak van een mindere vergadering onrecht is aangedaan, kan hij zich beroepen op de meerdere vergadering. De uitspraak die bij meerderheid van stemmen gedaan is, zal als bindend worden aanvaard, tenzij bewezen wordt dat zij in strijd is met het Woord van God of met de kerkorde.

De goede regel is: we accepteren wat gezamenlijk besloten is. Tenzij bewezen wordt dat een uitspraak in strijd is met Schrift en KO. In dat geval hoef je je niet verplicht te voelen om een genomen besluit uit te voeren. Al dien je dan wel de appelweg te gaan. Natuurlijk, er is *appelrecht*, geen *appelplicht*. Maar je kunt een gezamenlijk genomen besluit dat je als kerkenraad hebt uit te voeren, moeilijk zonder meer naast je neerleggen en vervolgens je eigen gang gaan. Art. 31 KO heeft dus een dubbelfunctie:

- de gezamenlijkheid wordt beschermd,
- de christelijke vrijheid wordt beschermd.

Kerkelijke besluiten blijven altijd onderworpen aan Gods Woord en toetsbaar aan het gezamenlijk aanvaarde kerkelijke recht. Vandaar de Vrijmaking in 1944, toen onschriftuurlijke leringen bindend werden opgelegd, waarbij aan bezwaarden de ruimte van art. 31 KO werd ontzegd: je zult buigen voor kerkelijke afspraken. Niks geen ‘tenzij’; er geldt hoogstens een ‘totdat’: totdat een synode uitspraken verandert. Tot die tijd zit je eraan vast. Het werd hardhandig gehandhaafd met schorsingen en afzettingen. Vandaar dat de kerken een tijdlang de (postale) toevoeging hadden ‘onderhoudende art. 31 KO’. De toevoeging wordt niet meer gebruikt. Hopelijk wat ermee bedoeld werd wél!

Geen hiërarchie

Gezamenlijkheid leidt in het gereformeerde kerkrecht niet tot een hiërarchische structuur: een top-downmodel waarbij de plaatselijke kerken onderafdelingen worden van een één landelijke organisatie (of – in het geval van de RKK – van een mondiale organisatie) die van bovenaf centraal wordt aangestuurd. Het staat haaks op het bijbelse denken vanuit de plaatselijke kerk. Het is bovendien levensgevaarlijk. Gaat het aan de top mis, dan is de plaatselijke kerk tamelijk weerloos. Terwijl de mogelijkheden van correctie vanuit de plaatselijke kerk bij voorbaat begrensd zijn.

Het bijbels-gereformeerde denken start bij de gemeente die de Here plaatselijk vergadert. Tegelijk weet je je aan je zusterkerken verbonden. Het leidt tot meerdere vergaderingen (classis, PS en GS). *Meerdere* vergaderingen, per se geen *hogere* vergaderingen. In de meerdere vergaderingen zijn meer kerken vertegenwoordigd. We hebben afgesproken dat

deze vergaderingen bindende besluiten mogen nemen. Maar het gezag van de meerdere vergaderingen blijft afgeleid gezag. De kerkenraad blijft de hoogste vergadering. Zonder dat dit tot vrijblijvendheid leidt. Geen plaatselijke kerk mag zeggen: ‘ze’ hebben besloten, ‘ze’ bekijken het maar, wij gaan hier onze eigen gang, wánt wij zijn de plaatselijke kerk(enraad) en maken de dienst uit. Ze = we!

Hoe het verhaal steeds bij de plaatselijke gemeente begint, blijkt ook uit wat art. 30 KO bepaalt:

Deze vergaderingen mogen alleen kerkelijke zaken behandelen en dat op kerkelijke wijze. Een meerdere vergadering mag slechts zaken in behandeling nemen die de kerken in haar ressort gemeenschappelijk aangaan of die in de mindere vergadering niet konden worden afgehandeld. Betreft het een nieuwe zaak die vanuit de kerken aan de orde wordt gesteld, dan kan deze alleen in de weg van voorbereiding door de mindere vergadering op de agenda van de meerdere vergadering worden geplaatst.

Kerkelijke vergaderingen kunnen niet eigenmachtig hun agenda opstellen. Nieuwe onderwerpen moeten vanuit de kerken komen. Zou de route andersom zijn, dan zou je kerkelijke vergaderingen krijgen die over de plaatselijke kerken gaan heersen.

Voor een gereformeerde kerkenraad zijn dus twee dingen van belang:

- Wettig genomen besluiten heb je uit te voeren, zonder dat je je kunt verschuilen op de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk.
- Geen kerkenraad hoeft van een meerdere vergadering te accepteren wat daar niet wettig vanuit de kerken ter tafel is gekomen. Bij eigenmachtig handelen van een meerdere vergadering mag je zo’n vergadering als kerkenraad terugfluiten.

Geen consistoriocratie

Geen hiërarchie, geen kerkelijk opperbestuur. Akkoord. In de kerk is de kerkenraad de hoogste kerkelijke vergadering. Maar pas op dat je nu niet in het andere uiterste vervalt: de consistoriocratie = de alleenheerschappij van de kerkenraad. De kerk is een *Christocratie* = Christus is de Koning van zijn gemeente. Daar hebben mensen geen heerschappij te voeren.

Tussen haakjes, vanuit Christus gezien is er ook geen plek voor dominantie van de ene kerk over de andere of van de ene ambtsdrager over de andere. Elke plaatselijke kerk is even volwaardig en gelijkwaardig als een zustergemeente, ongeacht verschil in omvang. Zo staan ook de ambtsdragers op één lijn. Zie art. 83 KO:

Geen kerk mag over andere kerken, geen ambtsdrager over andere ambtsdragers, op welke wijze ook, heersen.

Geen heersende kerkenraad dus. Dat besef is van belang wanneer je nadenkt over de positie en de verantwoordelijkheid van de ambtsdragers. Bij zijn heerschappij schakelt Christus mensen in. Ambtsdragers, met een bepaalde taak. Als gezanten van Christus. Ten dienste van de gemeente. Bekleed met een bepaald gezag. Niet met een eigen persoonlijk gezag. Maar gemachtigd door Christus, om zijn gezag te bedienen. Daarom is dat gezag ook helemaal verbonden aan zijn Woord. De grens van het ambtelijk gezag reikt zover het Woord reikt.

Er is dus zoiets als een ambtelijk ‘tegenover’. Tegelijk moet het ambt niet van de gemeente worden losgemaakt. Christus heeft zijn Woord aan de geméente toevertrouwd. Het is ook de gemeente die de tucht oefent. Jawel, dat is de gemeente onder leiding van haar ambtsdragers. Maar die ambtsdragers zullen steeds de plek van de gemeente in dit alles respecteren.

U vindt het allemaal in de KO terug. Bij het beroepen van predikanten (art. 5-6 KO) en het verkiezen van ambtsdragers (art. 20 KO) is steeds de instemming van de gemeente vereist. De kerkenraad behoort de predikanten te onderhouden – namens de gemeente die hij vertegenwoordigt (art. 11 KO). Attestaties worden afgegeven na afkondiging (en dus approbatie) van de gemeente (art. 63 KO). En ook in het hoofdstuk van de tucht komt steeds de gemeente in beeld (art. 77, 78, 82 KO).

Bij zijn leidinggeven dient de kerkenraad steeds de plaats van de gemeente te respecteren. Niet uit democratische overwegingen. Maar omdat de ambtsdragers hebben te fungeren in het kader van de gemeente. Een kerkenraad hoeft niet bang te zijn om leiding te geven en een koers uit te zetten. Als het maar nooit wordt: *over* de gemeente *zonder* de gemeente. Kén de gemeente in de zaken die haar rechtstreeks aangaan. Geen ambtelijke hoogmoed. Geen consistoriocratie. En al evenmin dominocratie = de dominee gaat de baas spelen. Hier is de KO glashelder. Leiding? Ja! Heersen? Nee!

Aard van kerkorde/kerkelijke besluiten

Onze gereformeerde KO heeft een heel eigen karakter. Ik wijs u op een paar dingen:

- Allereerst is de *omvang* tamelijk beperkt. U moet dat eens vergelijken met de kerkorde van de PKN. Een heel naslagwerk, met vele regels en uitvoeringsbepalingen. Wat dat betreft is de gereformeerde KO opvallend korter en soberder. Onze KO is geen kerkelijk wetboek. Onze KO zet hoofdlijnen uit, maar is niet bedoeld om alles tot in details te stroomlijnen. Dat heeft best een principiële achtergrond. Wij zijn geen landelijk genootschap waar alles centraal geregeld is. Wij zijn kerken van het Woord, waarbij we elkaar binden aan de bijbelse hoofdlijnen.
- Deze opzet van de KO herinnert ons er tevens aan dat de kerkrechtelijke regels *geestelijk* willen worden gehanteerd. Het gaat niet om een mechanische toepassing van allerlei voorschriften. Maar om het hanteren van de regels op een geestelijke manier in de praktijk. We hebben de weg van de kerkelijke tucht op een bepaalde manier gestructureerd (art. 76-77 KO). Toch worden er geen vaststaande termijnen genoemd. Dat doe je als kerkenraad naar bevind van zaken, waarbij je bidt om inzicht en fijngevoeligheid.
- In onze KO is het *bijbelse en het praktische nauw met elkaar verweven*. Zoals gezegd, regelrechte bijbelteksten kom je in onze KO nauwelijks tegen. Maar bedenk wel dat onze KO aan bijbelse hoofdlijnen een praktische invulling wil geven. Lees wat er over de ambten geregeld wordt tegen de achtergrond van wat er in de NGB over de ambten beléden wordt. Er is een bijbels grondpatroon, dat in praktische regels vertaald wordt. Het geestelijk hanteren van de regels van de KO houdt dan ook tevens in: de KO-regels lezen vanuit een open Bijbel!
- De praktische toespitsing kan dan ook rustig gewijzigd worden. Er zit tegelijk een stuk historische vormgeving van het kerkelijk leven in. En hoe belangrijk de les van de geschiedenis ook is (jazeker, wij zijn niet de eersten die Gods Woord horen en willen toepassen!), het kan in eigen tijd nodig zijn om de praktijk te veranderen. Als bij elke wijziging maar steeds bedacht wordt of daarmee de achterliggende bijbelse achtergrond niet wordt aangetast. Bijvoorbeeld als het gaat om de antihiërarchische structuur van de

kerkelijke samenleving. Of om de bijbelse eisen tot tuchttoefening. Zo kan ik nog even doorgaan. En als je als kerk maar niet op eigen houtje gaat wijzigen. Het was de les van art. 84 KO. Maar tegelijk maakt die les duidelijk dat wijziging mogelijk en gewenst kan zijn, wanneer dat in het belang van de kerken is!

Soms lopen principiële en praktische argumenten door elkaar heen. In de afgelopen jaren is wel geopperd om de PS te laten vervallen en om in plaats daarvan jaarlijks een GS te houden. Op zichzelf gaat het bij het classis-ps-gs-model niet om een bijbels voorgeschreven model. Wat dat betreft zou de PS weg kunnen vallen. Maar je kunt de vraag stellen: gaat een jaarlijkse GS toch niet leiden tot een meer centraal aangestuurde organisatie? Terwijl we niet hiërarchisch willen zijn! Helemaal zwart-wit ligt het dus niet. Maar stel dat je genoeg zekeringen zou kunnen vinden om dit gevaar te bezweren, dan zou de PS kunnen vervallen. Al blijven er dan nog een reeks praktische bezwaren over, maar dat is een ander verhaal.

- Behalve kerkordeartikelen kennen we allerlei uitspraken van kerkelijke vergaderingen, waarin kerkordeartikelen concreet worden toegepast of uitgewerkt. Juridisch zou je dat ‘jurisprudentie’ noemen. Ds. H. Bouma heeft heel wat tijd besteed aan het bijeenbrengen van relevante kerkelijke uitspraken (‘de klapper van Bouma’). De digitale (en bijgewerkte) versie ervan vindt u op de site www.kerkrecht.nl. Ik denk dat het goed is om in voorkomende gevallen bij de toepassing van kerkordeartikelen even deze site en jurisprudentie te raadplegen. Het gaat om besluiten waaraan we als kerken eveneens gebonden zijn. Vind je dat een bepaald besluit achterhaald is of gewijzigd moet worden? Doe het niet op eigen houtje, stel het kerkelijk aan de orde. In het besef van de kerkelijke geldigheid van zo’n besluit!

Noot:

- ^{1.} Deze bijdrage gaat terug op een cursusavond kerkrecht, gegeven in het kader van de toerusting ambtsdragers binnen de classis Assen op 3 april 2008.